

Jméno:

Kombinace: psychologie – sociologie

Předmět: PSY 707

email:

Hodnocení A

Povedl se Vám stvořit text, v něm je sklouben reálný svět, svět učebnic a svět empirických poznatků.

Práce je mezioborová a na zajímavé a aktuální téma.

Nic podstatného nechybí, vše je psáno zasvěceně, srozumitelně a čtivě.

Dobrovolnictví

Ve své seminární práci ze sociální psychologie jsem se rozhodla zaměřit na fenomén dobrovolnictví. Zajímají mě zejména tyto otázky :

- Proč se lidé stávají dobrovolníky?
- Co jim to přináší?
- Je dobrovolnictví způsobeno egoistickou motivací, nebo je to altruistický čin?
- Existuje „typický dobrovolník“?
- Mají na dobrovolnictví vliv nějaké vlastnosti člověka?
- Mají na dobrovolnictví vliv minulé zkušenosti člověka?
- Existuje v dobrovolnictví rozdíl mezi muži a ženami?
- Jsou typicky dobrovolníky nějaké sociální nebo společenské vrstvy?

První otázka, kterou si musíme zodpovědět, je, kdo je to vlastně dobrovolník. Dle mého názoru a také názoru prezentovaného na webových stránkách věnovaných dobrovolnictví, je dobrovolník člověk, který se ve svém volném čase, ze své vlastní vůle a bezúplatně (tj. bez nároku na jakoukoli formu odměny) věnuje nějaké obecně prospěšné činnosti. Obecně prospěšnou činností přitom může být práce s nějak znevýhodněnými skupinami (např. důchodci, bezdomovci), lidmi obecně (např. děti, mládež), kulturní a osvětová činnost, podpora ekologie a řada dalších činností. Dá se tedy říci, že obecně prospěšnou činností může být cokoli, co přináší blaho nejenom jedinci, ale i společnosti jako celku.

Abychom mohli pochopit fenomén dobrovolnictví, pak se musíme nejprve seznámit obecně s tím, co způsobuje tzv. protisociální chování, neboli altruismus. Jaromír Janoušek v knize Sociální psychologie (Výrost, Slaměník, Praha 1997s. 339) označuje za protosociální chování takové chování, které se „vyznačuje skutky a činy, vykonanými ve prospěch druhého bez očekávání odměny (materiální či finanční) nebo sociálního souhlasu. Tyto akty chování mají charakter poskytnutí nezištné pomoci, kdy není očekávána odměna ani opěťování pomoci v budoucnu. Obvykle jsou akty tohoto druhu chování vykonávány bez vyzvání (pomoc při nastupování-vystupování, upozornění na ztrátu nějakého předmětu aj.), ale v některých případech můžeme být o pomoc požádáni („kde je zde prosím pošta“) nebo dokonce úpěnlivě žádáni a prošení (volání o pomoc tonoucího fyzicky napadeného apod.).“ Podle něj (Výrost, Slaměník, Praha 1997s. 340) má protosociální chování rozmanité formy. Mohou jimi být např. darování, sympatie a porozumění, pomoc, nabídka ke spolupráci a podpora.

Komu lidé pomáhají? Obecně se dá říci, že lidé mají tendenci pomáhat zejména známým lidem. U velmi dobře známých (blízcí přátelé, rodina) je považována pomoc za samozřejmou - jednak protože je to obecná společenská norma chovat přátelsky k blízkým osobám a také proto, že v případě tísně a potřeby očekáváme, že naše pomoc bude oplacena stejnou mincí.

Důvod, proč lidé pomáhají, je vysvětlován psychology různě v závislosti na jejich teoretických východiscích. Klasičtí behavioristé vysvětlují protosociální chování jednoznačně působením odměn a trestů v průběhu socializace. Teorie vycházející z filosofického názoru T. Hobbesa a N. Machiavelliho zdůrazňují, že člověk je v podstatě hedonistický a egoistický a proto považují protosociální chování za vynucené společností. Opakem této teorie jsou názory J.J. Rousseaua. Sociobiologové vysvětlují altruismus jako vrozenou, geneticky podmíněnou reakci. Výzkumy dvojčat však dokazují, že tato reakce je minimálně z 50% reakcí naučenou, formovanou vlivy prostředí.

Existuje však vlastně skutečný altruismus, nebo jednají lidé čistě jen ze své sobeckosti, protože jim protosociální chování přináší nemalé zisky? Sociální psychologové se pod vlivem této otázky pokusili protosociální chování vysvětlit. Nejčastěji citovanými teoriemi přitom je teorie sociální výměny, teorie norem sociálního chování a teorie empatie.

Teorie sociální výměny „vychází z toho, že v sociální interakci si lidé vyměňují informace, služby, sympatie, lásku, ale také pomoc na základě zvážení vynaloženého úsilí a předpokládaného zisku (odměny), kterým může být např. dobrý pocit z poskytnuté pomoci.“ (Výrost, Slaměník, Praha 1997s. 342). Odměnou altruistického chování, kterým může být i např. dobrovolnictví, je tedy sebeuspokojení, dobrý pocit z vykonaného skutku. Při protosociálním chování podle této teorie zvažujeme hned čtyři odlišné kategorie. První jsou náklady spojené s pomocí (čas, úsilí, nepříjemný zážitek apod.), druhou náklady při neposkytnutí pomoci (pocit viny, kritika okolí), třetí odměna spojená s pomocí (ocenění lidí, sebeocenění, poděkování), čtvrtou odměna při neposkytnutí pomoci (prospěch z jiné činnosti než je pomoc).

Když se podíváme na dobrovolnictví skrze tuto teorii, pak by ho bylo možné vysvětlit tím, že pravděpodobně dobrovolníkům přináší něco, co je pro ně natolik hodnotné, že jsou pro to ochotni věnovat značnou část svého volného času (podle výzkumu NROS průměrný dobrovolník v ČR v roce 1999 odpracoval 341 hodin - tj. 8,5 běžného pracovního týdne) i úsilí. „Podle výše zmíněného výzkumu dárcovství a dobrovolnictví v ČR naprostá většina dobrovolníků uvádí, že dobrovolnictví jim přináší hlavně pocity smysluplné práce, rozšíření a prohloubení kvalifikačních předpokladů a vhodné vyplnění volného času. Podle názorů většiny dobrovolníků jim dobrovolná práce posiluje sebevědomí (77 procent) a umožňuje jim udržovat se v kondici a neztratit pracovní návyky (63 procent). Nejmenší míru satisfakce zatím vykonávání dobrovolné práce přináší ve společenské oblasti. Jen méně než polovina dobrovolníků (45 procent) se domnívá, že svou dobrovolnou prací získali také společenské uznání a prestiž. Tzv. reciproční motivace je druhým nejrozšířenějším typem motivace dobrovolníků v ČR. Recipročně motivovaní dobrovolníci chápou svoji práci jako organické spojení dobra pro jiné a vlastního prospěchu.“ (www.dobrovolnik.cz, článek Pavla Friče - Význam dobrovolnictví v moderní společnosti).

Altruismus je často vysvětlován také přijetím určitých norem sdílených společností a založených na jejich hodnotách. „Norma představuje sociální očekávání, předepisuje chování vyžadované společností. Interiorizovaná norma se stává přesvědčením, zásadou, morálním principem uplatňuje se při rozhodování o způsobu chování a jednání.“ (Výrost, Slaměník, Praha 1997s. 343) Normy si osvojujeme během socializace (tj. zejména v dětství) a jejich dodržování je spojeno se sociálním souhlasem a nedodržování naopak se sociálním nesouhlasem a trestem. Jsou-li normy velmi hluboce zvnitřněné a člověk jedná v souladu s nimi, pak pociťuje uspokojení, pozitivní emoce a vzrůst sebeocenění. Opakem jsou pak pocity zažívané při chování v rozporu se zvnitřněnou normou (stud, vina, negativní sebehodnocení).

atd.) S touto teorií jsou spojeny další teoretické koncepty jako např. Kohlbergova teorie morálního vývoje, podle níž lze rovněž vysvětlit protosociální chování jako proces přijímání norem. Kohlbergova teorie byla kritizována a rozšířena Carol Gilligan, která vysvětlila rozdíly v morálním uvažování a následně i chování mezi muži a ženami z jejich odlišného vývoje.

Podle této teorie by pak dobrovolnictví dle mého názoru mohlo přinášet uspokojení hned z několika důvodů. Jednak je pravděpodobně jako hodnota odměňováno okolím, což asi vzhledem k postojům k dobrovolnictví v ČR (viz výše) ovlivněným dlouholetým „povinným dobrovolnictvím“ režimu minulého není ta nejsilnější motivace u nás. Nicméně ve společnostech, kde je dobrovolnictví vysoce ceněno, může přinášet jedinci značnou společenskou prestiž a také sebeuspokojení. Dále může mít na dobrovolnictví vliv křesťanská morálka. Celá euroamerická civilizace je do značné míry ovlivněna křesťanskými ideály a normy jsou vytvářeny v souladu s touto morálkou. Křesťanství pokládá pomoc bližnímu nejen za hodnotnou, nýbrž v podstatě za povinnou. Proto si myslím, že neplnění tohoto požadavku může vést k velmi silným pocitům viny a naopak plnění, podpořené souhlasem křesťanské komunity, může přinášet jedinci mnohé. Důkazem, že tato teorie je minimálně možná, respektive jako vysvětlení velmi pravděpodobná, je množství dobrovolníků s křesťanským smýšlením i počty neziskových organizací, které jsou s církví propojeny a z velké části věřícími financovány. Zvnitřnění norem, může vést k dobrovolné pomoci i bez tlaku komunity. Takoví jedinci, kteří pomáhají zcela nezištně a bez ohledu na ohlas svých činů jsou podle Kohlberga na nejvyšším možném morálním stupni vývoje. Jako příklad bývá uváděna Matka Tereza nebo Ghándí. Kohlbergovu koncepci ovšem kritizovala Carol Gilligan, protože dle jejího názoru nezohledňuje odlišný vývoj morálky u mužů a žen. Ženská morálka, která je více založená na osobní odpovědnosti, než na abstraktních etických principech je podle ní stejně hodnotná. Zajímavým v této souvislosti vidím, že typický český dobrovolník je žena, středoškolačka nebo vysokoškolačka. Tuto skutečnost je samozřejmě možné vysvětlit socializací žen, o které se dá obecně říci, že akcentuje pomoc a schopnost vcítění jako typicky ženskou vlastnost. Ženy jsou tedy podporovány, aby pomáhaly druhým a nedělají - li to, pak jsou považovány za méně ženské a taktéž to u nich může, mají - li tuto normu značně zvnitřněnou a pokládají - li tedy pomoc za vysokou hodnotu, vyvolávat silné uspokojení, nebo může pomoc minimálně u nich snižovat jak vnitřní tenzi, tak tlak okolí (5% dobrovolníků ve výzkumu NROS uvedlo, že jsou do dobrovolné práce tlačeni svým okolím - číslo však může být reálně vyšší - takovéto přiznání je dle mého názoru značně obtížné).

Nejčastěji zmiňovanými normami, které mají zásadní vliv na protosociální chování jsou reciprocita a sociální odpovědnost. „Reciprocita říká, že máme pomoci těm, kteří pomohli nám.“ (Výrost, Slaměník, Praha 1997, s. 344), zatímco „norma sociální odpovědnosti předpokládá, že lidé pomohou těm, kteří pomoc potřebují, a to bez ohledu na opětování pomoci.“ (Výrost, Slaměník, Praha 1997, s. 344).

Reciprocita skutečně může dle mého názoru velmi vhodně vysvětlovat motivaci některých dobrovolníků. Nesporně se stávají případy, že například člověk, který se vyléčil z drogové závislosti, se stává dobrovolníkem v organizaci, která pomáhá uživatelům drog. Pravděpodobně takový člověk bude velmi motivovaným dobrovolníkem a tato práce mu bude přinášet značné uspokojení. Tato teorie ovšem nevysvětluje všechny druhy dobrovolnictví. Není například pravděpodobná při práci v kultuře nebo ekologii.

Norma sociální odpovědnosti může být také dosti rozšířenou. Očekávána je např. křesťany, jak již jsem zmiňovala dříve.

Poslední často zmiňovanou teorií protosociálního chování je empatie. Empatie bývá vysvětlována jako schopnost vcítění, jako schopnost vidět svět očima druhého člověka. „Výsledkem empatie je velmi blízké až identické prožívání

situace s jiným člověkem. U empatického jedince tak dochází k navozování velmi podobných emocionálních stavů včetně fyziologické aktivace jako u pozorované osoby. Chování a jednání napomáhající druhé osobě redukovat její nepříjemně prožívaný stav (úzkost, strach, neštěstí, bolest) vede zároveň k redukci vlastního emocionálního napětí. Empatie se stává motivujícím faktorem protosociálního chování, obsahující jak aspekt altruistický, tak i - poněkud paradoxně - egoistický.“ (Výrost, Slaměník, Praha 1997, s. 346)

Domnívám se, že teorii empatie bychom mohli vysvětlovat např. rozmach dobrovolnictví během živelných katastrof jako jsou povodně nebo zemětřesení. Představa „tohle by se mohlo stát také mě“, může být pro některé jedince natolik trýznivá, že pomáhají druhým situaci překonat, aby tak snížili vlastní napětí (strach, že takováto katastrofa může postihnout i je, a nemají přitom na to nejmenší vliv). Důvodem také může být iracionální víra (jakási forma „předpojištění“), že pomoc může katastrofu odvrátit („to se mě - takovému dobrému člověku - stát nemůže“).

Na začátku této eseje jsem se ptala, zda může být protosociální chování ovlivněno nějak osobními vlastnostmi. Ze zkušeností vidíme, že lidé se v míře altruismu výrazně liší. Dá se ovšem říci, že existují nějaké osobnostní charakteristiky, které mají vliv na altruismus? Dle Janouška (Výrost, Slaměník, Praha 1997, s. 353) „byla v 70tých a na počátku 80tých let učiněna řada pokusů o identifikaci vlastností (uvažovalo se např. od odvaze, smyslu pro spravedlnost, čestnost aj.), které ovlivňují altruismus, ale závěry byly skeptické. Výsledky nasvědčovaly tomu, že protosociální chování je výrazně determinováno samotnou situací a že osobnostní vlastnosti mají mnohem menší význam.“ Nyní se zkoumají vlastnosti osobnosti (vysoká emocionalita, empatie a sebeuplatnění), které byly označeny jako možné prediktory protosociálního chování. Zatím ještě nejsou výsledky těchto zkoumání známy. Zajímavé poznatky nicméně přineslo zkoumání vlivu emocionálního stavu na protosociální chování. Bylo zjištěno, že „tendenci chovat se protosociálně mají dobře naladěni a šťastní lidé“ (Výrost, Slaměník, Praha 1997, s. 353). „Vliv špatné nálady na altruismus není jednoznačný: někdy zvyšuje, někdy snižuje ochotu pomoci, jiný nemá žádný vliv.“ (Výrost, Slaměník, Praha 1997, s. 354). Zajímavé je spojení altruistického chování s pocitem viny. Lidé jsou očividně schopni konat dobré skutky, aby odčinili svou vinu a obnovili tak své sebepojetí a obraz sebe sama.

Pokud chápeme dobrovolnictví, jako dlouhodobý altruismus, pak výše zmíněné teorie, mohou vysvětlovat mnohé o motivaci lidí k němu.

„V daleké historii pramenilo dobrovolnictví, ještě než se mu tak začalo říkat, z čistě nezištných důvodů. Jedinou odměnou byl hřejivý pocit z vykonaného dobra. Dnes je situace trochu jiná. Každý dobrovolník něco za svou pomoc přece jen očekává. Často jsou to zkušenosti v oblastech jinak nedostupných, později využitelné ve studiu, nebo v zaměstnání. Dobrovolná činnost je přitažlivá také pro svou různorodost a operativnost. Nově získaní přátelé zaručují nové zážitky, nová řešení problémů, nový pohled na světa samozřejmě také zábavu. V neposlední řadě je pro dobrovolníky velkým přínosem získaná či posílená sebedůvěra.“ (www.dobrovolnik.cz)

„Výzkum AGNES a NROS přinesl zjištění, že nejštědřejší kategorií dárců jsou dobrovolníci. Podporují svou organizaci jak dobrovolnou prací, tak i materiálně. Z toho mimo jiné plyne, že jejich motivace k dobrovolnictví musí být skutečně vysoká.“ (www.dobrovolnik.cz, článek Pavla Friče Proletářský altruismus a dobrovolnictví v ČR). Motivace dobrovolníků z tohoto výzkumu byla značně rozmanitá. „Pomocí statistické analýzy byly vytipovány tři základní deklarované motivace k dobrovolnictví - konvenční, reciproční a nerozvinutá. Jde o motivace, které se navzájem prolínají, ale u konkrétních jednotlivců některá z nich nabývá dominantní vliv.“ (www.dobrovolnik.cz, článek Pavla Friče Proletářský altruismus a dobrovolnictví v ČR).

Prvním druhem motivace zmiňovaným v článku Pavola Friče je tzv. Konvenční motivace. Motivace k dobrovolnictví má konvenční charakter, když se její nositel stal dobrovolníkem protože jej k tomu vedly morální normy buď okolí nebo společnosti obecně. Tato motivace (objevuje se u 41% českých dobrovolníků) je ovlivněna jak rodinou, tak morálními imperativy širšího okolí. Tito dobrovolníci ve svém rozhodování zpravidla preferují náboženské přesvědčení a obdivují dobrovolníky ze svého okolí. Jejich motivace se opírá především o principy křesťanské morálky a představy o správném způsobu života křesťana. „Její nositelé se dobrovolníky stávají zkrátka proto, že se to sluší a patří. Normativní motivaci se častěji vyznačují starší lidé nad 60 let a věřící.“ (www.dobrovolnik.cz, článek Pavola Friče Proletářský altruismus a dobrovolnictví v ČR)

Druhým typem je tzv. Reciproční motivace. Tato motivace vede v dobrovolné práci k hledání toho, co má pro dobrovolníka osobní přínos, co je pro něj osobně užitečné. Tito dobrovolníci chápou svou práci jako spojení dobra pro druhé a vlastního prospěchu. Vyznačují se zájmem o získávání nových zkušeností, navazování nových kontaktů, snahou o uplatnění svých schopností apod. Tato pragmatická motivace je typická pro 37% českých dobrovolníků a je rozšířena zejména mezi mladými lidmi do 30. let s jednoznačně ateistickým názorem.

Poslední motivací uvedenou v tomto článku je tzv. Nerozvinutá motivace. Mezi prvky této motivace patří důvěra v organizaci, přesvědčení o smysluplnosti dobrovolné práce v konkrétním případě, pocit, že se prostřednictvím dobrovolnictví podílí na rozšíření dobré myšlenky. Tato motivace se objevuje u 23% dobrovolníků v ČR. Je častá u vysokoškoláků a lidí střední a starší generace (46 - 60 let).

Existuje někdo jako typický dobrovolník? Vypadá to, že ne. Dle pracovníků z dobrovolnické agentury Hestia vypadá český dobrovolník asi takhle: může být z jakékoli věkové kategorie, jakékoli sociální skupiny. Jisté společné rysy však dobrovolníci mají: „ má střední nebo vysokoškolské vzdělání. Zajímá se o informace. Průzkumy pak dokazují, že je aktivní, optimistický a dožívá se vyššího věku. Často a hodně cestuje“ (www.dobrovolnik.cz). Je to pravda, nebo spíše způsob jak dobrovolníky „nalákat“? Nevím, zda je to podstatné. Každopádně se dá optimisticky říct : Dobrovolníci byli, jsou a doufejme i budou. Motivuje - li je k jejich obdivuhodné práci altruismus, nebo nějaký osobně významný zisk není až tak podstatné.

Použitá literatura:

Desmond, Moris- Nahá opice, Mladá Fronta: Praha, 1971

Nakonečný, Milan - Sociální psychologie, Akademia: Praha, 1999

Výrost, Josef, Slaměník Ivan - Sociální psychologie, ISV-nakladatelství: Praha, 1997

www.hest.cz <<http://www.hest.cz>>

www.dobrovolnik.cz <<http://www.dobrovolnik.cz>>

www.inexsda.cz <<http://www.inexsda.cz>>

